

УДК 371.134:91(07)

Інна Георгіївна Рожі,

аспірант кафедри географії та методики її навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
e-mail: inna.aleynikova.93@mail.ru

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті охарактеризовано краєзнавчу компетентність майбутніх учителів географії як якісну характеристику особистості та описано сутності краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії. Виокремлено її структурні компоненти – мотиваційний, когнітивний і діяльнісний, для яких характерні різні складові. Зазначено, що одним із напрямів формування краєзнавчої компетентності є сприяння виникненню позитивних емоцій під час розумової діяльності для задоволення пізнавальних потреб майбутнього вчителя географії в процесі вивчення рідного краю. Визначено, що всі складники краєзнавчої компетентності тісно взаємопов'язані, описано роль компетентнісного підходу в підготовці майбутніх учителів географії до професійної діяльності, зокрема до краєзнавчо-туристської роботи, та його вплив на структуру їхньої краєзнавчої компетентності. Зауважено, що розвиток названих у статті складників краєзнавчої компетентності забезпечить становлення особистості вчителя географії як краєзнавця-дослідника.

Ключові слова: майбутній учитель географії, краєзнавча компетентність, краєзнавчі знання, педагогічна технологія.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід у вищій педагогічній освіті кваліфікують як організацію освітнього процесу, в якому метою навчання студентів стає набуття сукупності компетентностей (інтегральна, загальна програмна та спеціальна фахова), що вважають професійною компетентністю. Це підтверджено у вимогах до укладання освітньо-професійних програм із підготовки майбутніх учителів географії спеціалізації 014.8 «Середня освіта (географія)», де наявна одна з додаткових спеціалізацій – «краєзнавчо-туристська робота», а серед професійних кваліфікацій подана кваліфікація «Вчитель географії. Організатор краєзнавчо-туристської роботи». За висловом Л. Булави, координатора діяльності підкомісії науково-методичної комісії з розроблення стандартів вищої освіти зі спеціальності 014 «Середня освіта», профілем освітньої програми передбачене набуття студентами-географами інтегральної компетентності, загальних програмних і спеціальних фахових компетентностей. До програмних результатів навчання належать знання, уміння, комунікація, автономія й відповідальність: майбутній учитель географії знає «сучасні теоретичні основи предметної спеціалізації, здатний застосовувати елементи теоретичного та експериментального дослідження в професійній діяльності; здатний реалізовувати державний стандарт і навчальні програми із двох навчальних предметів (або з одного навчального предмета, а також курсу за вибором, виду позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та виду позашкільної роботи з учнівською молоддю)» [1, с. 29]. Ці групи компетентностей стали певним орієнтиром для запровадження стандарту в межах усіх рівнів вищої освіти та складання освітньо-професійних програм спеціалізації 014.8 «Середня освіта (Географія)» для формування єдиних вимог до випускників різних навчальних закладів європейського освітнянського простору щодо краєзнавчо-туристичної роботи на високому професійному рівні. Виокремлені інтегральна, загальна програмна та спеціальна фахова компетентності, на нашу думку, об'єднуються в професійну компетентність, формування якої відбувається за різних форм навчання й, зокрема, під час краєзнавчо-туристської роботи, в основі якої – здатність майбутнього вчителя географії організовувати практичну діяльність учасників освітнього процесу на основі відтворення здобутих географічних знань і вмінь, що зумовлене закономірностями й особливостями змісту географії як науки та шкільного

навчального предмета. Саме це сприяє актуалізації проблеми вдосконалення підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи з учнями, пошуку ефективних шляхів її проведення саме на засадах компетентнісного підходу.

На наш погляд, саме це засвідчує, що результатом підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи на засадах компетентнісного підходу є сформованість у них такої спеціальної фахової компетентності, як краєзнавча компетентність, яка, у свою чергу, складається з декількох компетентностей, що в нашій роботі є її складниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На формуванні професійної компетентності майбутніх учителів географії, аналізі її структури особливу увагу зосереджували такі науковці, як Л. Булава [1], М. Елькін [3], В. Саюк [7], В. Обозний [6], О. Тімець [10].

На думку О. Тімець, проблеми в навчанні студента-географа з'являються через несвідомий вибір спеціальності (наприклад, із примусу батьків, за прикладом друзів, відсутність можливості вступити до бажаного ВНЗ), низький рівень самостійності, що особливо характерно для першокурсників. Особистісний розвиток майбутнього вчителя, подолання ним «кризи професійного становлення» – одна з проблем підготовки фахівців, що передбачає створення такої системи навчання, яка сприяла б ефективності освітнього процесу. Ця система забезпечує співпрацю викладача і студента через застосування інноваційних технологій, кредитно-модульної системи навчання, сприяє підготовці компетентного фахівця, активізації його пізнавальної діяльності, розвитку самостійності, активності, моральних і світоглядних установок [10, с. 173]. Отже, наковці звертають увагу на суперечності в процесі підготовки майбутнього вчителя географії, зокрема між потребами суспільства в педагогах, спроможних ефективно впроваджувати сучасні технології в освітній процес загальноосвітніх закладів, і реальним станом їхньої професійної підготовки; на необхідність активно-творчої позиції вчителя географії й застосування не завжди продуктивних форм його підготовки.

Метою статті є визначення поняття краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавча компетентність майбутнього вчителя географії – якісна характеристика особистості, яка формується в процесі його професійної підготовки, де ключова роль належить пізнавальним діям дослідницького характеру з метою набуття індивідуального практичного досвіду вивчення особливостей рідного краю під час туристських походів, подорожей, експедицій. Її характеризує потреба і вміння студентів під час навчальної та практичної діяльності оволодівати краєзнавчо-туристськими знаннями і способами діяльності, готовністю вирішувати краєзнавчі завдання, вмінням визначати мету, коригувати її та використовувати набуті знання і методи краєзнавчо-туристської роботи для самоосвіти та професійної діяльності. Такий учитель географії є організатором навчальної, пошукової, дослідницької роботи, наставником і консультантом.

Ураховуючи погляди різних науковців на класифікацію компетентностей, доходимо висновку про потребу чіткої структуризації (визначення складників) краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії. Розглянемо компонентну структуру досліджуваного феномену для визначення ефективних способів його формування.

За результатами аналізу психолого-педагогічної і фахової літератури щодо сутності краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії виокремлюємо в її структурі такі компоненти: мотиваційний, когнітивний і діяльнісний, кожному з яких притаманні такі складники: мотиваційний та емоційно-ціннісний як наявність мотивації й розуміння цінності краєзнавчо-туристської роботи, виявлення потреби в поповненні знань, що може проявлятися у формі пізнавального інтересу до мети діяльності, стимулює процес розвитку мислення; активно-пізнавальний й предметно-професійний – передбачають наявність знань, умінь, пізнавальних здібностей і навичок, необхідних для здобуття нових знань, володіння методами краєзнавчо-туристської роботи; саморозвитку й дослідницький складник – дії, операції для досягнення поставленої мети й набуття досвіду професійної діяльності.

Усі складники краєзнавчої компетентності тісно взаємопов'язані між собою. На нашу

думку, в підготовці майбутніх учителів географії до професійної діяльності, й зокрема до краєзнавчо-туристської роботи, найбільш актуальним і продуктивним є підхід, що передбачає саме таку структуру їхньої краєзнавчої компетентності. Це пояснюється потребою в розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення до освіти й до краєзнавчо-туристської підготовки зокрема, розумових здібностей, глибоких знань із краєзнавства і туризму майбутнього вчителя географії; формування готовності до дослідницьких дій, здатності до професійного розвитку в практиці краєзнавчо-туристських досліджень, формуванні вмінь вибору або побудови педагогічного алгоритму їх реалізації. Засобом для надання студенту-географу визначених характеристик є здобутий досвід студента, на основі якого виникають нові особистісні утворення у вигляді краєзнавчої компетентності. Охарактеризуємо її складники.

Мотиваційний складник пов'язаний зі сформованістю мотивації майбутнього вчителя до здійснення краєзнавчо-туристської роботи, усвідомленням її цінності та значення особистісно значущих мотивів для підвищення якості краєзнавчо-туристської підготовки, ціннісного ставлення студента-географа до проведення досліджень, бажанням творчо вирішувати поставлені освітні завдання для покращення навчально-виховного процесу. Важливе місце у цьому відводять мотивам, пов'язаним із прагненням до проведення пізнавальних дій, що ґрунтуються на опорних знаннях, уміннях і навичках, пов'язаних із здатністю здійснювати краєзнавчі дослідження під час туристського походу.

Виникає необхідність поєднання змістової та мотиваційної сторін цієї якості особистості, що передбачає формування не лише здатності самостійно оволодівати знаннями і способами дії, а й утвердження пізнавальної потреби, внутрішніх установок, які спонукають до краєзнавчо-туристської роботи. На наш погляд, саме таке ставлення до досліджень безпосередньо в умовах туристського походу найбільше відповідає сучасному рівню краєзнавчо-туристської підготовки, поєднує всі інтегровані характеристики компетентності особистості, характеризуючи її прояви в потребі й умінні набувати нові знання з різних джерел, оволодінні способами пізнавально-дослідницької діяльності, вдосконаленні їх та творчому застосуванні в нестандартних ситуаціях під час вивчення особливостей рідного краю. Отже, пізнавальна мотивація як рушійна сила освітньої діяльності з краєзнавства і туризму необхідна для висвітлення доцільності здобуття нових знань, формування вмінь дослідження рідного краю та закріплення навичок самовдосконалення.

Мотиваційний складник – це мотиви, цілі, потреби в навчанні, прагнення до набуття знань, умінь і навичок з краєзнавства і туризму, розвиток інтересу до краєзнавчо-туристської роботи, бажання і здатність до неї з учнями ЗОШ під час вивчення географії та в гуртковій роботі. Для її формування необхідним є створення таких умов, щоб студент-географ міг сприймати мотивацію як власну внутрішню цінність, що в майбутньому буде спонукати до подальшого пізнання рідного краю як для особистісного розвитку, так і в професійній діяльності.

Емоційно-ціннісний складник. Суб'єктивною формою прояву мотивації є емоції, що виникають у процесі діяльності особистості й одночасно спонукають до цієї діяльності. У краєзнавчо-туристській роботі студентів-географів емоції відіграють важливу роль, оскільки вони концентрують увагу особистості й спрямовують її до дії. Саме позитивний емоційний стан під час краєзнавчих досліджень, наявність джерела емоційного задоволення (результативність дій) сприяють формуванню краєзнавчої компетентності студентів-географів.

Розробник теорії емоцій Є. Ільїн виділяє негативні та позитивні емоції [4, с. 101]. Негативними емоціями є хвилювання, тривога, страх, розпач, образа, розчарування, гнів, сум, зневіра, нудьга та ін., а позитивними – задоволення, радість, веселощі, подив, інтерес, почуття гумору, почуття впевненості тощо [4, с. 105–109], які дозволяють контролювати краєзнавчо-туристську роботу студентів-географів.

Одним із напрямів формування краєзнавчої компетентності визначаємо сприяння виникненню позитивних емоцій під час розумової діяльності для задоволення пізнавальних потреб майбутнього вчителя географії в процесі вивчення рідного краю. Тобто в краєзнавчо-

туристській діяльності емоцію розглядають як фактор, що оцінює дійсність через те, наскільки майбутньому вчителю географії вдалося в ній реалізувати себе. Вона є для нього життєвою цінністю, а отже, і мотивом, що в подальшому буде стимулювати майбутню професійну діяльність.

Емоційний стан студента-географа впливає на зовнішні та внутрішні мотиви його навчальної діяльності, зумовлюючи необхідність навчання, робить його привабливим через зовнішні фактори та процес цілеутворення. Позитивними для успішної краєзнавчо-туристської роботи студентів вважаємо такі емоції як: упевненість, подив, задоволення, сумнів, цікавість та інші, хоча всі вони мають ситуативний характер і спонукають до дії. Визначені мотиви утворюють комплекси внутрішньої і зовнішньої мотивації студентів-географів до майбутньої професійної діяльності й, зокрема, краєзнавчо-туристської роботи.

Створення емоційної привабливості краєзнавчо-туристської роботи як збудника пізнання й почуття новизни у відомих навколишніх об'єктах і явищах дозволяє розвивати творче мислення в сприятливих позааудиторних умовах. Важливе значення має зацікавленість (інтерес) краєзнавчо-туристською роботою студентів-географів. Інтерес до вивчення особливостей рідного краю – це внутрішня позитивна емоція, яка сприяє поглибленому сприйняттю й усвідомленню краєзнавчої інформації. Зацікавленість, схильність до надбання краєзнавчих знань – обов'язкові показники емоційно-ціннісного складника краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії.

Важливим є вироблення цінностей професійної діяльності вчителя, які формуються в умовах реального життя під впливом моральних і духовних чинників. На думку О. Тімець, «саме ціннісні орієнтації становлять основу світогляду вчителя-географа; забезпечують володіння прийомами самоаналізу, що допомагають здійснювати самоконтроль; сприяють особистісному самовдосконаленню, розвитку професіоналізму і творчості, формуванню вмінь оперувати системою критеріїв і норм, які регулюють його діяльність. Особливо важливим є ціннісне ставлення студентів до навчання, зокрема до вивчення фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін» [10, с. 171].

Визначаючи цінність діяльності організатора краєзнавчо-туристської роботи з учнями як один із пріоритетів професії вчителя географії, акцентуємо увагу на тому, що «визначальними цінностями для вчителя-географа є освіченість, упевненість у собі, справедливість, самостійність, терпимість до думок інших, особистий розвиток (самовдосконалення), творчість, любов до дітей, цікава робота, визнання колег, гарні друзі, можливості пізнання нового, щастя інших, матеріальне забезпечення життя, професійний досвід» [10, с. 172].

Додаємо до особистісних цінностей ще позитив від усвідомлення важливості краєзнавчо-туристської роботи з учнями, розвиток ціннісних орієнтацій як вищої форми цінностей, сформованість моральних і духовних потреб, національної свідомості. Адже співвідносні з розвитком суспільства цінності вчителя з досвідом стають провідною лінією його професійної діяльності.

Отже, сформованість емоційно-ціннісного складника передбачає наявність у майбутнього вчителя географії сукупності особистісно значущих і ціннісних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів; розуміння краєзнавчої компетентності як однієї з професійних цінностей; власної позиції в здійсненні краєзнавчо-туристської роботи; прагнення до саморозвитку та здатність адекватно оцінювати власні досягнення.

Активно-пізнавальний складник. Для правильного формулювання мети й вибору шляхів досягнення результатів формування краєзнавчої компетентності студенти-географи мають опанувати раціональні прийоми розумової діяльності – порівнювати об'єкти спостережень та явища; аналізувати їх і синтезувати, виділяти головне, робити правильні висновки й узагальнення, свідомо розглядати предмети, об'єкти і явища у взаємозв'язку; доводити істинність своїх думок.

Важливим у психолого-педагогічному оцінюванні мислення є розвиток мисленнєвої

діяльності, поетапне формування розумових дій. Саме ці положення є необхідними для здійснення краєзнавчо-туристської роботи майбутніми вчителями географії. Розвиваючи самостійність мислення студентів-географів, використовуватимемо пізнавальні краєзнавчі завдання для порівняння, встановлення логічних зв'язків, оперування краєзнавчими поняттями і правилами організацій туристських походів.

Активно-пізнавальний складник передбачає набуття нового досвіду краєзнавчо-туристської роботи, наукових знань, умінь, навичок, результатом якого є особистісний розвиток і самовдосконалення. Розглядаючи пізнання навколишньої дійсності рідного краю як активний, творчий процес відображення у свідомості студента-географа зв'язків і закономірностей об'єктивного світу, як процес перетворення навколишньої дійсності відповідно до потреб суспільства, зауважимо, що знання про рідний край повинні набуватися не елементарним заучуванням, а шляхом свідомого їх перероблення. І це одне з основних завдань компетентнісного підходу до краєзнавчо-туристської підготовки, яке вимагає більш повного вирішення нині.

В «Українському педагогічному словнику» активність розтлумачена як «здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища і самої себе на підставі засвоєння нею багатств матеріальної та духовної культури. Активність виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика активності – активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічного налаштування на діяльність» [2, с. 21].

Отже, пізнавальну активність у краєзнавчо-туристській роботі розглядатимемо як здатність і прагнення до оволодіння знаннями й дослідницькими краєзнавчо-туристськими вміннями, як властивість особистості, яка інтегрує її важливі якісні характеристики та як прояв цілеспрямованих пізнавальних дій студентів для вивчення території рідного краю на основі позитивного ставлення до такого виду діяльності.

Виражаючи мотивацію студентів-географів до пізнавальних дій, їхня активність є не лише умовою, а й засобом досягнення мети краєзнавчо-туристської роботи. Застосування педагогічних технологій у краєзнавчо-туристській роботі майбутніх учителів географії сприяє розвитку їхньої пізнавальної активності й професійних інтересів (бажання найкраще опанувати методику краєзнавчих досліджень під час туристських походів, оволодіти майбутньою професією вчителя). Саме тому «пізнавальний інтерес – вибіркова спрямованість людини в галузь пізнання». Отже, активно-пізнавальний складник передбачає розвиток у майбутнього вчителя географії пізнавальної активності, що сприяє бажанню студента знати, орієнтуватися в інформації про навколишню дійсність, і визначається її метою й мотивами.

Предметно-професійний складник відображає наявність у майбутнього вчителя географії теоретичних знань про основні поняття та методи краєзнавства і туризму як наукового предмета, передбачає розвиток особистості майбутнього вчителя географії як краєзнавця-дослідника, його здатність до аналізу власної діяльності на основі особистісної рефлексії (адекватність, самооцінка, позитивна Я-концепція); розвиток особистісних якостей (цілеспрямованість, творчість, упевненість, активність, самостійність, відповідальність, креативність, гнучкість, критичність, системність, мобільність, оперативність мислення в нестандартних ситуаціях туристського походу).

Досить важливим у підготовці майбутніх учителів географії є вироблення системи фахових знань з теорії і методики викладання краєзнавства і туризму, сутності краєзнавчо-туристської роботи з учнями, особливостей дослідницької діяльності в процесі краєзнавчого вивчення рідного краю, усвідомлення майбутніми вчителями географії знань актуальних проблем викладання краєзнавства і туризму в педагогічній діяльності, методики здійснення та способів представлення результатів краєзнавчо-туристської роботи [9].

Цей складник охоплює загальні й спеціальні знання, необхідні для майбутньої краєзнавчо-туристської роботи вчителя географії: теоретичні – знання цілей, принципів,

змісту, методів і форм краєзнавчо-туристської роботи та закономірностей формування і розвитку особистості учня; знання загальних принципів вивчення педагогічних явищ; технологічні – знання технологій проведення краєзнавчих досліджень у процесі туристських походів; педагогічні – знання основ психолого-педагогічних дисциплін, методики краєзнавства і туризму, способів і прийомів організації творчої дослідницької діяльності учнів; спеціальні – знання історії та розвитку краєзнавства і туризму, їх становлення в освіті й сучасне значення тощо.

Отже, предметно-професійний складник передбачає оволодіння майбутнім учителем географії системно сформованими професійно значущими знаннями, вміннями та навичками в галузі краєзнавства і туризму, методами розв'язання педагогічних завдань з організації краєзнавчо-туристської роботи учнів, а також виробляє його здатність до безперервного самостійного професійного розвитку.

Саморозвиток студента-географа відображає його готовність використовувати систему набутих знань, умінь, навичок у процесі краєзнавчо-туристської роботи, здатність до самоорганізації в пізнавально-дослідницькій діяльності (вміння планувати, ставити мету, визначати об'єкт і предмет дослідження, здійснювати узагальнення знайденої інформації краєзнавчого змісту, користуватися різноманітними методами польових досліджень, контролювати й оцінювати результати краєзнавчо-туристської роботи).

Цей складник визначає готовність докладати вольові зусилля в процесі краєзнавчо-туристської роботи, що дає можливість кожному студенту визначати власний рівень засвоєння того чи іншого навчального матеріалу. Вольові зусилля залежать від характеру того, хто ставить мету навчально-пізнавальної діяльності (викладач або студент) і співвідношення мотивів і цілей, які можуть збігатися чи не збігатися. Максимальні вольові зусилля в пізнанні пов'язані з самостійною постановкою мети пізнавальної діяльності, яка виникає із потреб суб'єкта, наявністю в нього рішучості, наполегливості в досягненні мети, самостійності в прийнятті рішень, здатності до саморегуляції, до цілепокладання.

Пізнавальні потреби в набутті краєзнавчо-туристських умінь у професійній діяльності й особливо в самовираженні є внутрішніми стимулами краєзнавчо-туристської роботи майбутніх учителів географії. Вони підтримуються мотивами діяльності, необхідністю в ній, коли потреба в навчальній діяльності є основною умовою виникнення системи пізнавальних дій у процесі краєзнавчо-туристської роботи студентів. Тобто студент-географ має усвідомлювати результат краєзнавчо-туристської роботи, на який у цей момент спрямована його активність.

Отже, усвідомлення пізнавальної потреби, мети, на яку спрямовані пізнавальні дії, визначає цілепокладання краєзнавчо-туристської роботи майбутніх учителів географії. Це супроводжується вміннями морально-емоційної саморегуляції, толерантності й володіння собою в нестандартній ситуації туристського походу; вміння керувати власними емоціями та здійснювати постійний самоконтроль; мати підвищену вимогливість до себе; бути коректним у взаєминах.

Самооцінювання може доповнюватися взаємоперевіркою студентів, що сприяє розвитку відповідальності не лише за виконане завдання, а й правильність оцінювання колеги. Обидві форми роботи контролює викладач за допомогою модульних контрольних робіт, тестів, хоча варто застосовувати рефлексивний контроль у формі обміну думками викладача і студента в рівноправному діалозі, коли студент аналізує шляхи пошуку рішень і результати досягнення поставлених цілей, а викладач за потреби коригує дії студента.

Самостійну роботу з краєзнавства і туризму супроводжує пізнавальна активність у здобутті й засвоєнні нової краєзнавчої інформації, що розвиває комунікативні здібності студентів-географів і є обов'язковою умовою розвитку їхніх здібностей, творчості, досягнення успіху. Крім того, обов'язковим є формування в студентів-географів організаційно-пізнавальних умінь (вміння працювати з навчальною і науково-популярною літературою, довідниками, першоджерелами краєзнавчого змісту і на цій підставі одержувати нові знання; вміння самостійно проводити краєзнавчі дослідження і робити самостійні висновки; вміння планувати краєзнавчу роботу та здійснювати самоконтроль); володіння загальними логічними

професійними діями. До складника саморозвитку належать система провідних знань про способи діяльності, які відображають досягнення педагогічної й географічної наук у поєднанні з практичним застосуванням в умовах професійної діяльності. Операційна сторона компетентності охоплює три групи вмінь: інтелектуальні, загальні навчальні та спеціальні.

Виокремлення нами дослідницького складника в краєзнавчій компетентності майбутніх учителів географії підтверджується думкою В. Сластьоніна, який стверджує, що «невичерпні, поки що не до кінця усвідомлені можливості для формування творчо-пошукової позиції особи має у своєму розпорядженні дослідницька діяльність студентів, організована під час навчального процесу» [8, с. 15]. Результатом сформованості дослідницького складника є здобуті студентами-географами дослідницькі краєзнавчі вміння, які ми об'єднали в декілька груп: уміння цілепокладання та планування краєзнавчо-туристської роботи (визначати навчально-виховні завдання, виходячи із загальної мети краєзнавчо-туристської підготовки; проектувати кінцевий результат роботи на півріччя, рік; визначати способи досягнення результатів; планувати етапи і засоби краєзнавчих досліджень; планувати індивідуальну роботу з окремими учнями та колективом гуртка тощо); інформаційні вміння (відбирати необхідну інформацію та творчо її переробляти; подавати матеріал логічно, доступно, образно, виразно; стимулювати інтерес учнів до краєзнавчої інформації; виділяти головне й другорядне; викладати матеріал із урахуванням проблемного підходу та спонукати учнів до дискусії; враховувати під час викладу особливості засвоєння, сприйняття, розуміння учнями інформації про рідний край; сприяти розвитку пізнавальної активності учнів у пошукові, переробленні та засвоєнні інформації з краєзнавства і туризму; організаційно-управлінські вміння (організація життєдіяльності учнів в умовах туристського походу, координування власної діяльності з діяльністю всієї туристської групи, співпраця з колегами й учнями, формування почуття причетності до спільної діяльності; створення кожному учневі установки на успіх; чіткість взаємодії та сприйняття індивідуальності учня, обґрунтованість цілеспрямованого впливу на нього, прояв індивідуального стилю спілкування); уміння аналізу і самоаналізу (вивчення колективу та кожного учня; діагностування рівня успішності й вихованості учнів; аналіз конкретних педагогічних ситуацій, що виникають в умовах туристського походу; правильне оцінювання творчого підходу учнів до виконання дослідницьких краєзнавчо-туристських завдань; аналіз досвіду інших педагогів з метою використання ефективних форм, методів і прийомів у практиці краєзнавчо-туристської роботи; на основі аналізу досягнутих результатів обґрунтування нових педагогічних технологій та вияв їх ефективності; навчання учнів аналізувати і самоаналізувати власну краєзнавчо-туристську роботу).

Отже, формування дослідницького складника передбачає набуття досвіду пізнавальної діяльності, що зафіксований у формі його результатів – знань у галузі краєзнавства і туризму; досвід творчої діяльності у формі вмінь приймати ефективні рішення в нестандартних ситуаціях туристського походу.

Припускаємо, що розвиток визначених складників досліджуваного феномену забезпечить становлення особистості вчителя географії як краєзнавця-дослідника. Одним із способів формування краєзнавчої компетентності майбутнього вчителя географії є використання педагогічних технологій у краєзнавчо-туристській роботі, зокрема краєзнавчого гуртка, що вимагає більш детального розгляду їх потенційних можливостей для розвитку досліджуваного феномену.

Висновки. Важливим є встановлення стійкого зв'язку між професійною діяльністю педагога і пізнавальною діяльністю студента в досягненні поставленої мети. Оволодіння краєзнавчими знаннями, формування вмінь і навичок, розвиток творчих здібностей студентів – взаємопов'язані процеси, але єдність їх і розвиток досягається завдяки цілеспрямованим зусиллям викладача. Краєзнавча компетентність може мати як відтворювальний, так і творчий характер. Формування цієї якості в студентів може відбуватися як у процесі отримання знань у готовому вигляді, так і в процесі самостійного пошуку під час навчального процесу чи самостійної пошукової діяльності студентів.

Список використаних джерел та літератури

1. Булава Л. М. До укладання освітньо-професійних програм спеціалізації 014.8. Середня освіта (Географія) / Л. М. Булава // Освітні й наукові виміри географії : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю спеціальності «Географія» та 15-річчю кафедри географії та краєзнавства Полтавського національного педагогічного ун-ту імені В. Г. Короленка (м. Полтава, 25 – 26 квітня 2016 р.) / відп. ред. С. М. Шевчук. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 25–30.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Елькін М. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. В. Елькін ; Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2005. – 20 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб : Питер, 2000. – 512 с.
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – Т. I. – 392 с.
6. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка вчителя : теоретичні і організаційно-практичні аспекти / В. В. Обозний ; [за ред. проф. Л. П. Вовк]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – 254 с.
7. Саюк В. І. Розвиток професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної педагогічної освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Саюк ; Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ, 2007. – 22 с.
8. Сластенин В. А. Педагогика : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; / под. ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
9. Тімець О. В. Туристсько-краєзнавча робота у вищому педагогічному навчальному закладі : організаційні та методичні аспекти / О. В. Тімець, В. С. Серебрий, Ю. А. Грабовський, А. Л. Шипко. – Умань : Візаві, 2006. – 237 с.
10. Тімець О. Професійна компетентність вчителя географії : навч. посіб. для студентів-географів педагогічних ВНЗ. Рекомендовано МОН як навчальний посібник для студентів-географів педагогічних ВНЗ (Лист № 1.4/18–Г 1542 від 03.07.08) / О. Тімець. – Умань : СПД Сочінський, 2008. – 320 с.

Инна Георгиевна Рожи,

аспирант кафедры географии и методики ее обучения
Уманского государственного педагогического
университета имени Павла Тычины,
e-mail: inna.aleynikova.93@mail.ru

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА КРАЕВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ

В статье охарактеризована краеведческая компетентность будущих учителей географии как качественная характеристика личности и описана сущность краеведческой компетентности будущих учителей географии. Выделены ее структурные компоненты – мотивационный, когнитивный и деятельностный, каждому из которых присущи разные компетенции. Отмечено, что одним из направлений в формировании краеведческой компетентности является содействие возникновению положительных эмоций в ходе умственной деятельности с целью удовлетворения познавательных потребностей будущего учителя географии в процессе изучения родного края. Определено, что все компетенции краеведческой компетентности тесно взаимосвязаны между собой, описана роль компетентностного подхода в подготовке будущих учителей географии к профессиональной деятельности, в частности к краеведческо-туристической работе, и его влияние на

структуру их краеведческой компетентности. Отмечено, что развитие перечисленных в статье компетенций краеведческой компетентности обеспечит становление личности учителя географии как краеведа-исследователя.

Ключевые слова: будущий учитель географии, краеведческая компетентность, компетенции, краеведческие знания, педагогическая технология.

Inna Rozhi,

Graduate student of the Chair of Geography
and Methods of Teaching

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
e-mail: inna.aleynikova.93@mail.ru

CONTENT AND STRUCTURE OF LOCAL LORE COMPETENCE OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

Introduction. The article deals with local lore competence of future geography teachers as a qualitative characteristic of personality and describes the nature of local lore competence of future geography teachers. Structural components such as motivational, cognitive and practical, which are characterized by different competencies, have been observed.

The purpose of the article is to define local lore competence of future geography teachers.

Research methods. Empirical methods: pedagogical supervision; theoretical: studying and analysis of methodological and pedagogical literature, the analysis of scientific works of scientists.

Results. It has been noted that one of the ways of local lore competence forming is to promote the emergence of positive emotions during mental activity in order to meet the cognitive needs of future geography teachers in the process of native land studying. It has been determined that all components of local lore competence are closely interrelated, the role of competent approach in future geography teachers' training for the professional activity (particular to local lore and tourism work) and its impact on the local lore competence structure has been described. According to the analysis of psychological-pedagogical and special literature about local lore competence essence of future geography teachers we allocate the following components: motivational, cognitive and practical, each of which has the following items: motivationally and emotionally valuable as motivation presence and understanding of local lore and tourist work value, identifying the need for knowledge that can be presented in the form of educational interest to the activity target, stimulates the development of thinking; active-cognitive and subject-professional, that provide the availability of knowledge, skills, cognitive abilities for knowledge acquiring, using local history and tourist work methods; self-development and research component – actions, operations for achieving goals and obtaining professional experience. It has been determined that one of the ways of local lore competence forming in future geography teacher is the use of educational technology in local lore and tourist work, in particular the local history circle, which requires more detailed consideration of their potential for the development of the investigated phenomenon.

Originality. It is shown that the use of educational technology in local lore and tourist work of future geography teachers contributes to the development of their cognitive activity and professional interests (the desire to better grasp the methods of local history research during tourist trips, to master the future profession of a teacher). It has been noted that the development of local lore competence components provides a geography teacher's personality establishment as a local lore researcher.

Conclusion. It is important to establish stable relations between teacher's professional activity and student's cognitive activity in achieving the goal. The local lore knowledge mastery, skills forming, creative abilities development are interrelated processes, but their unity and development can be achieved through the dedicated efforts of teacher.

Key words: future geography teacher, local lore competence, competencies, regional knowledge, pedagogical technology.

References

1. Bulava L. M. Do ukladannia osvitho-profesiinykh prohram spetsializatsii 014.8. Serednia osvita (Heohrafiia) / L. M. Bulava // Osvitni y naukovy vymiry heohrafi: zb. materialiv Vseukr. nauk.-

- prakt. konf., prysviachenoї 25-richchiu spetsialnosti «Heohrafiia» ta 15-richchiu kafedry heohrafiї ta kraieznavstva Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho un-tu imeni V. H. Korolenka (m. Poltava, 25 – 26 kvitnia 2016 r.) / vidp. red. S. M. Shevchuk. – Poltava : TOV «ASMI», 2016. – S. 25–30.
2. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. – K. : “Lybid”, 1997. – 374 s.
3. Elkin M. V. Formuvannia profesiinoї kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafiї zasobamy proektnoi diialnosti : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoї osvity» / M. V. Elkin ; Tsentralnyi in-t pisliadyplomoi pedahohichnoi osvity APN Ukrainy. – Kyiv, 2005. – 20 s.
4. Ylyn E. P. Motyvatsiia y motyvy / E. P. Ylyn. – SPb: Pyter, 2000. – 512 s.
5. Leontev A. N. Yzbrannye psykholohycheskye proyzyedeniia : v 2-kh t. / A. N. Leontev. – M. : Pedahohyka, 1983. – T. I. – 392 s.
6. Oboznyi V. V. Kraieznavcha pidhotovka vchytelia : teoretychni i orhanizatsiino-praktychni aspekty / V. V. Oboznyi ; [za red. prof. L. P. Vovk]. – K. : NPU imeni M. P. Drahomanova, 2001. – 254 s.
7. Saiuk V. I. Rozvytok profesiinoї kompetentnosti vchyteliv heohrafiї u systemi pisliadyplomoi pedahohichnoi osvity : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoї osvity» / V. I. Saiuk ; Tsentralnyi in-t pisliadyplomoi pedahohichnoi osvity APN Ukrainy. – Kyiv, 2007. – 22 s.
8. Slastenyn V. A. Pedahohyka : [ucheb. posobyie dlia stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenyi] / V. A. Slastenyn, Y. F. Ysaev, E. N. Shyianov; / Pod. red. V. A. Slastynyna. – M. : Akademyia. 2002. – 576 s.
9. Timets O. V. Turystsko-kraieznavcha robota u vyshchomu pedahohichnomu navchalnomu zakladi : orhanizatsiini ta metodychni aspekty / O. V. Timets, V. S. Serebrii, Yu. A. Hrabovskyi, A. L. Shypko. – Uman: «Vizavi», 2006. – 237 s.
10. Timets O. Profesiina kompetentnist vchytelia heohrafiї : navch. posib. dlia studentiv-heohrafiiv pedahohichnykh VNZ. Rekomendovano MON yak navchalnyi posibnyk dlia studentiv-heohrafiiv pedahohichnykh VNZ (Lyst № 1.4/18–H 1542 vid 03.07.08) / O. Timets. – Uman : SPD Sochinskyi, 2008. – 320 s.

Отримано редакцією 11.04.2017 р.

УДК 37.048

Тетяна Валеріївна Луцевська,

вихователь Глухівської загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів
імені Миколи Івановича Жужому,
e-mail: tanialusha2012@gmail.com

Володимир Павлович Зінченко,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
e-mail: volod_zin@i.ua

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

У статті охарактеризовано сутність та особливості профорієнтаційної роботи в умовах школи-інтернату. Проаналізовано стан готовності учнів школи інтернату до професійного самовизначення. Обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування готовності учнів закладів інтернатного типу до професійного самовизначення: взаємозв'язок діяльності вихователів, класних керівників, психолога, соціального педагога і вчителів; забезпечення логічного взаємозв'язку професійної і профільної орієнтації учнів; проведення системної, комплексної профорієнтаційної роботи, акцент в якій повинен бути зроблений на активність самих учнів, формування вміння зіставляти свої інтереси і життєву мету зі